

LONDONSKI KOMINIKE

Usvojen na Samitu ministara visokog obrazovanja evropskih zemalja 18. maja 2007.
u Londonu

KA EVROPSKOM PROSTORU VISOKOG OBRAZOVANJA: **ODGOVOR NA IZAZOVE GLOBALIZOVANOG SVETA**

1. UVODNE NAPOMENE

1.1.1 Mi, ministri visokog obrazovanja zemalja potpisnica Bolonjskog procesa, sastali smo se u Londonu da bi razmotrili napredak načinjen od našeg poslednjeg susreta u Bergenu 2005 godine.

1.1.2 Na osnovu utvrđenih kriterijuma za pristupanje u članstvo, želimo dobrodošlicu Crnoj Gori kao novoj članici Bolonjskog procesa.

1.3 Dešavanja tokom protekle dve godine dovela su nas na korak do Evropskog prostora visokog obrazovanja (EHEA). Gradeći ga na bogatstvu i raznovrsnosti evropske kulturne baštine, razvijamo EHEA na principima institucionalne nezavisnosti, akademskih sloboda, jednakih mogućnosti i demokratskim principima, što će unaprediti mobilnost, poboljšati zapošljavanje, učvrstiti evropsku atraktivnost i konkurentnost. Gledajući unapred, prepoznajemo da će u svetu konstantnih promena, biti stalne potrebe za prilagođavanjem naših visokoobrazovnih sistema, kako bismo osigurali da će EHEA ostati konkurentna i moći da efikasno odgovori na izazove globalizacije. U kratkom roku, cenimo da je implementacija bolonjskih reformi značajan zadatak i cenimo stalnu podršku i posvećenost svih partnera u ovom procesu. Pozdravljamo doprinos svih radnih grupa i seminara za pomoć prilikom usmeravanja procesa. Slažemo se da nastavimo da radimo zajedno u partnerstvu, pomažući jedni drugima u našim naporima i promovišući razmenu najboljih iskustava.

1.4 Reafirmišemo našu posvećenost u povećanju kompatibilnosti i uporedivosti naših visokoobrazovnih sistema, dok istovremeno uvažavamo naše različitosti. Prepoznajemo značaj uticaja koji naše visokoobrazovne institucije imaju na razvitak naših društava, koja se oslanjaju na svoje tradicije obrazovnih, kreativnih i istraživačkih centara, i centara prenošenja znanja, kao i ključnu ulogu u očuvanju i prenosu onih vrednosti na kojima počivaju. Naš cilj je da osiguramo da naše visokoobrazovne institucije imaju resurse da nastave da ispunjavaju svoje široko postavljene ciljeve. Ovi ciljevi uključuju: pripremu studenata za život, kao aktivnih građana u demokratskom društvu, priprema studenata za njihove buduće karijere i omogućavanje njihovog ličnog razvoja, stvaranje i negovanje široke napredne naučne osnove, i stimulaturna istraživanja i inovacije.

1.5.1 Zato podvlačimo značaj snažnih institucija, koje su raznolike, adekvatno finansirane i autonomne. Princip nediskriminacije i pravičnog pristupa treba se poštovati i uvažavati širom EHEA. Posvećeni smo pridržavanju ovih principa i osiguranju da studenti, niti osoblje trpe diskriminaciju u bilo kom obliku.

2.0 NAPREDAK PREMA EVROPSKOM PROSTORU VISOKOG OBRAZOVANJA

2.1 Naš izveštaj zajedno sa izveštajem EUA 'Trendovi 5', ESIB-ovim 'Bolonja studentskim očima', i Euridisovim 'Fokusom o strukturi visokog obrazovanja u Evropi', potvrđuje da je načinjen dobar sveukupan napredak tokom protekle dve godine. Postoji porast svesti da će značajan rezultat procesa biti obrazovanje u kojem su studenti u centru, a na distanci od obrazovanja u kojem je profesor u centru. Nastavićemo da podržavamo ovaj važan razvitak.

Mobilnost

2.2 Mobilnost studenata, osoblja i poslediplomaca je jedan od suštinskih elemenata Bolonjskog procesa, koja stvara mogućnost za rast, razvoj i međunarodnu saradnju između pojedinaca i institucija, unapređujući

kvalitet visokog obrazovanja i istraživanja, i dajući suštinu evropskoj dimenziji.

- 2.3 Izvestan napredak je napravljen od 1999, ali mnogi izazovi su ostali. Među preprekama mobilnosti su pitanja vezana za migraciju, priznavanje diploma, nedovoljni finansijski podsticaji, i nefleksibilna penziona rešenja. Prepoznamo individualnu odgovornost Vlada prilikom ubrzanja viznih procedura, izdavanja boravišnih i radnih dozvola. Tamo gde su ove mere izvan domašaja naših ingerencija kao ministara visokog obrazovanja, mi smo opredeljeni da radimo u okviru naših Vlada radi odlučnog napretka na ovim poljima. Na nacionalnom nivou radićemo na punoj implementaciji dogovorenih procedura i mehanizama priznavanja diploma, i razmatraćemo načine za dalje podsticanje mobilnosti studenata i osoblja. Ovo podrazumeva i ohrabrenje značajnog rasta u broju zajedničkih programa i stvaranju fleksibilnih programa, kao i u uticanju na naše institucije u preuzimanju veće odgovornosti za mobilnost studenata i osoblja.

Struktura diplome

- 2.4 Dobar napredak napravljen je na nacionalnom i institucionalnom nivou u pogledu sistema diploma u tri ciklusa. Broj studenata upisanih na kurseve u prva dva ciklusa je povećan, istovremeno sa smanjenjem strukturnih barijera između ciklusa. Slično, u porastu je i broj strukturiranih doktorskih programa. Podvlačimo značaj reforme programa koja vodi ka kvalifikacijama koje su prilagođene potrebama tržišta rada ali i nastavku studija. U budućnosti, napori treba da se fokusiraju na uklanjanju barijera u pristupu i napredovanju između ciklusa, i na adekvatnu implementaciju ESPB sistema koji se bazira na ishodima učenja i opterećenju studenata. Ističemo i značaj unapređenja poslediplomskog zapošljavanja.

Priznavanje diploma

- 2.5 Pravično priznavanje kvalifikacija, perioda studija i prethodnih znanja, uključujući i neformalno i aformalno učenje, je suštinska komponenta EHEA, interno ali i u globalnom kontekstu. Jednostavno čitljivi i uporedivi stepeni i pristupačne informacije o

visokoobrazovnim sistemima i okvirima kvalifikacija, su pretpostavke za mobilnost građana i osiguranje kontinuirane atraktivnosti i konkurentnosti EHEA. Iako smo zadovoljni da je 38 zemalja učesnica Bolonjskog procesa uključujući i Crnu Goru, do sada ratifikovalo Konvenciju Saveta Evrope/ UNESCO o priznavanju kvalifikacija u pogledu visokog obrazovanja u regionu Evrope (Lisabonska konvencija), urgiramo kod zemalja koje to nisu učinile da to odrede kao prioritet.

- 2.6 Načinjen je progres u implementaciji Lisabonske konvencije, ESPB i diploma dodatka, ali bi nacionalni i institucionalni pristup ovom pitanju trebao biti koherentniji. Kako bi unapredili praksu priznavanja, molimo Bologna Follow Up grupu (BFUG) da omogući ENIC/NARIC mrežama analizu naših nacionalnih akcionih planova i širenje dobrih praksi.

Okviri kvalifikacija

- 2.7 Okviri kvalifikacija su važan instrument u postizanju čitljivosti i transparentnosti u okviru EHEA i podsticanju mobilnosti u okviru ali i između visokoobrazovnih sistema. Oni treba i da pomognu visokoobrazovnim institucijama u razvijanju modula i studijskih programa koji se baziraju na ishodima učenja i ESPB bodovima, i unaprede priznavanje kvalifikacija kao i svih oblika prethodnih znanja.
- 2.8 Beležimo da je početni napredak napravljen u pravcu implementacije nacionalnih okvira kvalifikacija, ali neophodno je još toliko napora. Posvećujemo se punoj implementaciji takvih nacionalnih okvira kvalifikacija, koji će dovesti do stvaranja Okvira kvalifikacija evropskog obrazovnog prostora do 2010 godine. Prepoznajući da je ovo izazovan zadatak, molimo Savet Evrope da podrži razmenu iskustava u elaboraciji nacionalnih okvira kvalifikacija. Ističemo da okviri kvalifikacija treba da budu kreirani tako da ohrabre veću mobilnost studenata i nastavnika i povećaju zapošljavanje.

- 2.9 Zadovoljni smo što će nacionalni okviri kvalifikacija biti kompatibilni sa Evropskim okvirom kvalifikacija, ali i sa predlogom Evropske komisije o Evropskom okviru kvalifikacija za učenje tokom celog života.
- 2.10 Mi vidimo Evropski okvir kvalifikacija koji smo dogovorili u Bergenu, kao centralni element u promociji evropskog visokog obrazovanja.

Učenje tokom celog života

- 2.11 Izveštaj pokazuje da neki elementi fleksibilnog učenja postoje u većini zemalja, ali sistematičniji razvoj fleksibilnog učenja radi podrške konceptu učenja tokom celog života, je tek u povoju. Mi zato tražimo od BFUG da poveća razmenu dobrih iskustava i da radi na opštem razumevanju uloge visokog obrazovanja u konceptu učenja tokom celog života. Samo za mali broj EHEA zemalja, se može reći da ima dobro razvijeno priznavanje prethodnih znanja. Radeći zajedno sa ENIC/ NARIC, pozivamo BFUG da razvije predlog za unapređenje priznavanja prethodnih znanja.

Osiguranje kvaliteta i Evropski registar agencija za osiguranje kvaliteta

- 2.12 Standardi i smernice za osiguranje kvaliteta u EHEA usvojene u Bergenu su snažno oruđe za promene u pogledu osiguranja kvaliteta. Sve zemlje su počele da ih sprovode a neke su napravile zavidan napredak. Eksterno osiguranje kvaliteta je posebno bolje razvijeno nego ranije. Stepem učešća studenata je povećan na svim nivoima u odnosu na 2005, iako je poboljšanje neophodno. Obzirom da znatna odgovornost za osiguranje kvaliteta leži na visokoobrazovnim institucijama, one treba da nastave da razvijaju svoj sistem osiguranja kvaliteta. Primamo znanju napredak koji je ostvaren u pogledu obostranog priznanja akreditacija i odluka kod osiguranja kvaliteta, i ohrabrujemo nastavak međunarodne saradnje među agencijama za osiguranje kvaliteta.

- 2.13 Prvi Evropski forum za osiguranje kvaliteta, zajednički organizovan od strane EUA, ENQA, EURASHE i ESIB (Grupa 4) u 2006, omogućio je diskusiju o razvoju kvaliteta osiguranja u Evropi. Ohrabrujemo ove četiri organizacije da nastave da organizuju Evropski forum za osiguranje kvaliteta, na godišnjoj bazi, radi podsticanja razmene dobrih iskustava i osiguranja da će se nastaviti sa poboljšanjem kvaliteta u EHEA.
- 2.14 Zahvaljujemo se Grupi E4 na pozitivnom odgovoru na našu molbu za dalji razvoj prakse uspostavljanja Registra agencija za osiguranje kvaliteta na evropskom obrazovnom prostoru. Svrha ovog registra je da omogući svim stakeholderima ali i javnosti, otvoren pristup informacijama o verodostojnosti agencija za osiguranje kvaliteta. To će povećati poverenje u visoko obrazovanje u EHEA, i više od toga, ubrzaće obostrano priznavanje akreditacija i odluka o osiguranju kvaliteta. Pozdravljamo ustanovljavanje registra od strane E4 grupe, koji se bazira na partnerstvu i njihovim predlozima operacionih modela. Registar će biti samoodrživ, nezavisan i transparentan. Zahtevi za prijem u registar treba da budu evaluirane na principima usaglašenosti sa Lisabonskom konvencijom, evidentirane kroz nezavistan proces odobravanja od strane nacionalnih organa vlasti. Molim E4 da izveštava BFUG o postignutom napretku, i obezbedi da se nakon dve godine rada, registar evaluira eksterno.

Kandidati za doktorate

- 2.15 Bliže povezivanje EHEA sa Evropskom zonom istraživanja (ERA), i dalje je važan cilj. Prepoznavamo značaj razvijanja i negovanja različitih doktorskih programa koji su u vezi sa Evropskim okvirom kvalifikacija. Istovremeno cenimo što ubrzano obezbeđivanje trećeg ciklusa i poboljšanje statusa perspektiva za karijeru i finansiranja za istraživače početnike, su osnovni preduslovi evropskog cilja jačanja istraživačkih kapaciteta i poboljšanja kvaliteta i konkurentnosti evropskog visokog obrazovanja.

- 2.16 Zato pozivamo naše visokoobrazovne institucije da pojačaju svoje napore u inkorporiranju doktorskih programa u institucionalne strategije i politike i razviju odgovorajuće obrasce za karijere i mogućnosti za kandidate za doktorate i istraživače početnike.
- 2.17 Pozivamo EUA da nastavi da podržava razmenu iskustava između visokoobrazovnih institucija, kako na polju inovativnih doktorskih programa koji se stvaraju širom Evrope, tako i na polju drugih ključnih pitanja, poput transparentnog upisa, nadzora i procedura ocenjivanja, razvitka prenosivih veština i načina za brže zapošljavanje. Tragaćemo za adekvatnim mogućnostima za podsticaj razmene informacija koje se tiču finansiranja i drugih pitanja među našim Vladama, ali i među drugim telima za finansiranje istraživanja.

Socijalna dimenzija

- 2.18 Visoko obrazovanje treba da igra značajnu ulogu u širenju socijalne kohezije, umanjivanju društvenih nejednakosti i porastu nivoa znanja, veština i sposobnosti u društvu. Politika zato treba da ima za cilj da maksimizira potencijal pojedinaca u pogledu njihovog ličnog razvoja, i njihovog doprinosa održivom, demokratskom društvu koje se bazira na znanju. Delimo društvenu težnju da studentska populacija koja pristupa, učestvuje i završava cikluse visokog obrazovanja na svim nivoima, treba da odražava raznovrsnost našeg stanovništva. Ponovo ističemo značaj mogućnosti da studenti pohađaju studije bez prepreka vezanih za njihovo društveno ili materijalno stanje. Zato nastavljamo sa našim naporima da obezbedimo adekvatan studentski standard, utvrdimo fleksibilniji pristup studijama i fleksibilnije kretanje u okviru studija, i napore da širimo učešće u visokom obrazovanju na svim nivoima studija, na osnovu kriterijuma jednakih mogućnosti.

Evropski prostor visokog obrazovanja u globalnom kontekstu

- 2.19 Zadovoljni smo što je u mnogim delovima sveta, Bolonjska reforma izazvala veliko interesovanje i podstakla diskusije širokog opsega između evropskih i međunarodnih partnera. Ovo uključuje i pitanje priznanja kvalifikacija, uzajamnog poverenja i razumevanja, i vrednosti Bolonjskog procesa. Šta više, prepoznamo napore u nekim

zemljama sveta, koji se čine u pravcu približavanja sistema visokog obrazovanja, u skladu sa sistemom koji predviđa Bolonjski proces.

- 2.20 Usvajamo strategiju 'Evropski prostor visokog obrazovanja u globalnom kontekstu' i nastavljamo posao na polju ključnih politika: poboljšanje informisanosti i promovisanje atraktivnosti i kompetitivnosti EHEA; jačanje saradnje bazirane na partnerstvu; inteziviranje dijaloga; i unapređenje priznanja kvalifikacija. Ovaj posao treba da se obavi u skladu sa OECD/ UNESCO 'Smernicama za obezbeđivanje kvaliteta u prekograničnom visokom obrazovanju'.

3. Prioriteti za 2009

- 3.1 Tokom naredne dve godine, dogovorili smo se da se skoncentrišemo na završetak usvojenog akcionog plana, uključujući tekuće prioritete trociklusnog sistema diploma, osiguranja kvaliteta i priznavanja diploma i studijskih perioda. Posebno ćemo se fokusirati na:

Mobilnost

- 3.2 U našim nacionalnim izveštajima za 2009, izvešćemo o aktivnostima preduzetim na nacionalnom nivou, koje su usmerene na promociju mobilnosti studenata i osoblja, uključujući i mere za buduće evaluiranje. Fokusiraćemo se na glavne nacionalne izazove identifikovane u odeljku 2.3 ovog dokumenta. Istovremeno smo se usaglasili da formiramo mrežu nacionalnih eksperata za razmenu informacija koji će pomoći da se identifikuju i prevaziđu prepreke za prenos stipendija i studijskih zajmova.

Socijalna dimenzija

- 3.3 Slično prethodnom, izvešćemo o našim nacionalnim strategijama i politikama vezanim za socijalnu dimenziju, uključujući i akcione planove i mere za evaluaciju efikasnosti. Pozvaćemo sve učesnike u visokom obrazovanju da uzmu učešće i podrže ove napore na nacionalnom nivou.

Prikupljanje podataka

- 3.4 Prepoznamo potrebu unapređenja dostupnosti podataka o mobilnosti i socijalnoj dimenziji širom u svim zemljama učesnicama Bolonjskog procesa. Zato molimo Evropsku komisiju u saradnji sa Eurostudentom da razvije uporedive i pouzdane indikatore i informacije za merenje napretka ostvarenog u pravcu ocenjivanja socijalne dimenzije za studente i osoblje u zemljama Bolonjskog procesa. Podaci u ovoj oblasti treba da pokriju polje učešća u visokom obrazovanju i pitanje mogućnosti za zaposlenje za svršene studente. Ovaj zadatak treba da se sprovede u saradnji sa BFUG i izveštaj treba da se podnese na našoj ministarskoj konferenciji 2009-te.

Mogućnost zaposlenja

- 3.5 U nastavku uvoda u trociklusni sistem diploma, tražimo od BFUG da u više detalja razmotri pitanje kako unaprediti zapošljavanje nakon svakog od tri ciklusa studija, a posebno u kontekstu koncepta učenja tokom čitavog života. Ovo pretpostavlja određenu odgovornost svih učesnika u sferi visokog obrazovanja. Vlade i visokoobrazovne institucije će morati da više komuniciraju sa poslodavcima, u pogledu njihove reforme. Mi ćemo raditi sa našim Vladama kako bismo osigurali da zaposlenje u javnim službama bude u potpunosti kompatibilno sa novim sistemom diploma. Zato podstičemo institucije da nastave da razvijaju partnerstvo i saradnju sa poslodavcima u ovom tekućem procesu inoviranja zvanja i studijskih programa, koji se zasniva na ishodima učenja.

Evropski obrazovni prostor u globalnom kontekstu

- 3.6 Tražimo od BFUG da nas obavesti o ukupnom razvoju u ovoj oblasti na evropskom, nacionalnom i institucionalnom nivou do 2009. Sve strane od interesa treba da se uključe u ovo u okviru njihovih nadležnosti. Prilikom izveštavanja o implementaciji strategije za EHEA u globalnom kontekstu, BFUG posebno treba da razmotri dva prioriteta. Prvo da poboljša dostupnost informacija o EHEA, razvijanjem veb sajta Bolonja sekretarijata na osnovu EUA Bologna handbook-a, i drugo, da unapredi priznavanje diploma i studijskih perioda. Pozivamo HEI, ENIC/ NARIC centre, i druge institucije

relevantne za pitanje priznanja u okviru EHEA, da ocene kvalifikacije iz drugih zemalja sveta sa istim stepenom otvorenosti, kakav očekuju prilikom ocenjivanja evropskih kvalifikacija u svetu, i da baziraju priznavanje na principima LRC.

Stocktaking

- 3.7 Tražimo od BFUG da nastavi sa stocktaking procesom, koji se zasniva na nacionalnim izveštajima, za period održavanja naše ministarske konferencije 2009. očekujemo nastavak razvoja kvalitativne analize stocktakinga, posebno u pogledu mobilnosti, Bolonjskog procesa u globalnom kontekstu, i socijalne dimenzije.

4. Pogled ka 2010 i dalje

- 4.1 Kako EHEA nastavlja da se razvija i odgovara na izazove globalizacije, pretpostavljamo da će potreba za saradnjom opstati i posle 2010.
- 4.2 Opredeljeni smo da dosegemo 2010, koja će biti ulazak iz Bolonjskog procesa u EHEA, u smislu mogućnost za potvrđivanje naše posvećenosti visokom obrazovanju, kao ključnom elementu činjenja društva održivim. 2010 biće mogućnost da preformulišemo viziju koja nam je bila motiv za pokretanje Bolonjskog procesa 1999. Preduzimamo sve da 2010 načinimo mogućnošću da naše visokoobrazovne sisteme podesimo tako da odgovaraju izazovima koji će se javljati u budućnosti.
- 4.3 Tražimo od BFUG da razmotri kako se u budućnosti EHEA može razvijati, nakon 2010, i načini izveštaj do održavanja našeg ministarskog sastanka 2009. Ovo treba da obuhvati i predloge za adekvatne structure za podršku, imajući u vidu da trenutni neformalni aranžmani za podršku dobro funkcionišu.
- 4.4 Na osnovu prethodnih iskustava – 'Trendova', i 'Bolonje studentskim očima', pozivamo BFUG da do 2010 razmotri pripremanje izveštaja, uključujući i nezavisno ocenjivanje, u saradnji sa konsultativnim

članovima, i izvrši evaluaciju ukupnog napretka Bolonjskog procesa od 1999.

- 4.5 Delegiramo odluku o prirodi, sadržaju i mestu održavanja našeg ministarskog sastanka u 2010 na BFUG, da bude donesena tokom prve polovine 2008.
- 4.6 Naš sledeći sastanak upriličiće zemlje Beneluksa u Luvenu 28 i 29. aprila 2009.